

VERSEK ÉVE 1995*

VISSZANÉZ TÁVOZÓBAN A VERS

TOLDI ÉVA

A hely szelleme diktálja, hogy amikor a vajdasági vers helyzetéről beszélünk, mintegy mottóként emlékeztetünkbe idézzük Szenteleky Kornél *A vers a Vajdaságban* című esszéjét hatvanhét évvel ezelőttről, 1928-ból. Annak is csupán két gondolatát, a vajdasági vers hagyománytalanságáról szólót, meg azt, hogy „szinte divatos dologgá vált az utóbbi időben a líra válságáról károgni”. A *Versek éve* ismeretében én is azt mondhatom, amit Szenteleky mondott annak idején: „Ezt a károgó, temető elméletet azonban nem tudom hinni.” Meg azt is, hogy „sok a jó vers, még több az ígéretes”.

Ahelyett hogy általánosságban beszéljünk a vers helyzetéről, célravezetőbb azt megvizsgálni, mit mondanak a vers helyzetéről maguk a versek. Nem a versek egymás közti korrespondenciájára gondolok, bár ennek is szép példáját látjuk Pap József, Ács Károly és Fehér Kálmán szövegeiben, s nem is arra a párbeszédre, amelyet Berzsenyi Dániel, Füst Milán és Thomas Stearns Eliot költészetével folytat Tari István, Vass Izabella vagy Szűts Zoltán. Ezúttal kifejezetten a vers önreflexiók folyamataira helyezjük a hangsúlyt: mit mond a vers önmagáról, az írásról, szerepéről, hogyan definiálja önmagát. A kérdés nem marginális, a *Versek éve* szövegeinek jelentős hányada foglalkozik vele – s épp a legjelentősebbek. A versről való gondolkodás mintegy vezérmotívumként vonul végig az antológián.

„Most már szabad (. . .) mindenről írni” – mondja Bogdán József eddigi verstermésének talán legjobb darabjában. „Egyszóval: lehullott a rozsdás lakat.” Ez a ránk szakadt nagy szabadság azonban nem a boldogság pillanatait hívja elő, hanem a kiábrándult rezignáció metaforáját eredményezi: „Lelkünk, mint a kirabolt kirakat.”

* Az itt közölt szövegek elhangzottak 1995. augusztus 20-án Szivácon a Szenteleky Kornél halálának évfordulója alkalmából megtartott megemlékezésen

Gulyás József *Élni vagy írni* című négy sorosa így hangzik: „Téveteg, szomorú lény az ember, / reggel lefekszik, este felkel, / nem tudja, mit kell csinálni, / élni vagy írni, menni vagy várni.” A vers címében Gulyás József szembeállítás fogalmaz meg: az egyik oldalon az élet, a másikon az írás. Azzal azonban, hogy ezt az ellentétpárt az utolsó sorban egy másik ellentétpárral, a menni vagy várni ellentétével állítja párhuzamba, a szembenállást meg is szünteti, hiszen az írást egy ugyancsak az élet fogalomkörébe tartozó cselekvéssel azonosítja. S az sem mellékes, hogy az élni a menni-vel, az írni a várni-vel azonosítódik.

Írás és élet, vers és élet azonossága, egybejátszása az önreflexív versek alap gondolata. Ennek a gondolatnak a jegyében vonhatja meg a párhuzamot Ács Károly is: „Alig-létben alig-versek” keletkeznek, a versek pedig „temetőben sírkeresztek”. S ennek a gondolatkörnek a vonzásában íródott Ladányi István verse is, melynek már a címe elárulja az egybejátszást: *80 versfolyó méter veszprémi sétáról* beszél. Áttételesebb Böndör Pál gondolata, aki korábbi versdefiniáló haikujára – „Versesem soha be nem érő vetés. Szavam rá a jégverés” – most így reflektál: „A víz hullát vet a partra / a földre jégeső szakad / ha nem talál ugyanarra / mindig más és más szavakat.”

„Ütött az óra. A vers órája ez” – mondja Bozsik Péter. S hogy a vers órája „süket fülekben ketyeg”, s nem másutt, éppen itt, pedig „száz mérfölddel lejjebb úr a halál mondattana”. S hogy a vers léte nem függetleníthető az emberi létezésétől, szép metaforában bontja ki Szűgyi Zoltán: „Ma felástam a kertem és ez volt a vers // tegnap a meggyfa metszésének versét végeztem el // már tudom: holnap majd // véremmel versként // öntözöm a földet.”

A versíráshoz társuló, szinte idilli természetélményt fogalmaz meg Koncz István, ám ez az idill visszajára fordul, negatív idillé válik. Csupán egyetlen metaforában hiteles megfogalmazója lesz mai létélményünknek: „A kertekben már vérzik / a kis mandulavirág, / rózsaszín ereken halk jaja / fázósan permetez s borzad alatt / a márciusi fű a dermesztő szélben.” Az istentől és embertől elhagyott természet „vérzik” és „borzad”, s távozni készül innen a vers is, költészetünknek talán a legrelevánsabb kérdését fogalmazva meg: „Visszanéz távozóban a vers, / díszeit hagyja, s azt is / aki majd tovább hazudja . . . / Ki tudja? Talán – akármilyen is – épp ez a költészet / dolga.”

Miközben önmagára reflektál, a világra reflektál a vers. Az elveszett édent panasolja Fenyvesi Ottó is, akinél az éden „felrobbant”. „Már nem tudom, miben és kiből bízzak. / Szarnak a versre, válságban a líra” – definiálja a vers és önmaga helyzetét a költő, aki „Halott vajdasági költőket olvasva” akar kiutat találni. „Jó lenne a hajatokba kapaszkodni. / Jó lenne hinni nektek. Bízni bennetek” – szólítja meg őket, majd fel is sorolja, kikre gondol: „Mikes Flóris, Szenteleky, / György Mátyás, Tamás István, Thurzó Lajos, Dóró Sándor, / Tóth Feri, Podolszki, / Sziveri, Fehér Feri.” Hogy köztük is elsősorban Szentelekyt tartja fontosnak, bizonyítja, hogy versében *Az Olimposz alatt* című

Szenteleky-verset is említi. S itt kell elmondani végezetül, hogy Harkai Vass Éva is Szenteleky égisze alatt marad, amikor az *Akácok az őszben* című verset – mint írja – „újraéneklí”.

Négy évvel ezelőtt, a legutóbbi *Versek éve* megjelenésekor cinikusan magyarázták meg nekünk, hogy ilyenkor nem illik versantológiát szerkeszteni, sőt háborúban nem illik verset sem írni. És lám, versek nemcsak hogy keletkeznek, hanem a költők a versről elmélkednek, s a verset definiálva önmagukat, élethelyzetüket ragadják meg. Gyökereket keresnek, és kapaszkodókat találnak. Vajon a költészetünk gyökértelenségét felpanaszoló Szenteleky Kornél gondolta volna-e, hogy éppen benne?

A MEGSZÓLÍTHATATLAN ÉLET CELLÁJÁBAN

UTASI CSABA

Vannak pillanatok, midőn a költészet öröktől való, szentnek hitt kérdései előtt is megtorpan az ember, s az analitikus megszólalás helyett legszívesebben a hallgatást választaná. A csendes tünődést, amely talán megvilágíthatná a pokol mélyét, azt a feneketlen szakadékot, ahova ezredévek óta hullanak egyre a szellemi értékek. Márpedig a mai pillanat, ez a hosszú évek óta tartó pillanat épp ilyen. Mindaz, ami körülöttünk és bennünk lejátszódik, démoni hatalmak cinizmusával sugallja, hogy nincsen remény, hogy a megálmódott emberség elérhetetlen, hogy a „fejlődés” óhatatlanul kataklizmába fog torkollni. Bár századunk igazán mindent elkövetett, hogy az értelmetlenség mētelyével átítasson bennünket, csak most jutottunk addig a pontig, ahol már az utolsó tartalékok következnek. Nem pusztán azért, mert tapasztalataink immár a szó szoros értelmében is fojtogatnak bennünket, hanem mert az élet látványa nem kínál kiutat.

„Az igazságon kívül való élet abszolút jegye a megszólíthatatlanság” – mondja egyhelyt Hamvas Béla, s ennél pontosabban aligha jellemezhetnének helyzetünket. Mert a permanens erőszaktétel mellett épp az élet megszólíthatatlansága jelenti itt a legfőbb gondot, melyet még spekulatív módon sem szüntethetünk meg. Kiváltképp a költők nem, kik, igaz, alkotás közben rendszerint valamely virtuális olvasóra tekintenek, de végső fokon mégis mindig magát az értelmes életet kívánják megszólítani.

A törzsi mítoszokból, igazságnak álcázott hazugságokból és idiotikus bosszúvágyból táplálkozó megszólíthatatlanság természetesen mély nyomokat

hagyott költőink munkásságában is, mint azt a nemrégiben megjelent *Versek éve 1995* is tanúsítja. Ebből a teljesen szabadon, válogatási szándék nélkül létrejött gyűjteményből, mely az ízlés, a formateremtés, az eszmélkedés tekintetében egymástól messze eső lírai megnyilatkozásokat fog egybe, újra meg újra azonos vagy hasonló motívumok bukkannak föl, azt a benyomást keltve, mintha a több ezer sorból, a szerzőktől csaknem függetlenül, egy lényeglátató külön vers váza bontakoznék ki. Egy olyan versé, amely patetikus álfölény, siránkozás és olcsó érzelmesség nélkül örökíti meg a szenvedő, legbelső körökig szorított öntudat munkáját. „Létünkkel felelünk e tavasznak, / araszolva, ahogy a meztelen csigák. / Hol van a világ? Hol a világ?” – kérdi borongón Brasnyó István, amire egy merőben más költőiség hangján Gulyás József így felel: „Téveteg, szomorú lény az ember, / reggel lefekszik, este felkel, / nem tudja, mit kell csinálni, / élni vagy írni, menni vagy várni.”

Ezeknek a megfeleléseknek, egymáshoz való átszólásoknak interferenciája érthető módon ott erősödik föl igazán, ahol a versek a konkrét vajdasági helyzetre mutatnak. „Nincs már bennünk sem akarás, sem varázs, / kihűltünk, mint a samottidomok” – panasolja föl Bogdán József, és a maradéktalan lefékeződésnek ezt a motívumát mások is fölvetik, körüljárják. „Ide vagyunk temetve / és járunk-kelünk mégis” – közli pl. Raffai Zoltán, amit Tari István és Cs. Simon István így teljesít ki: „a könnyek itt semerre / sem folynak”, „nekünk itt már / csak a »maradék maradéka maradt!« / S közben a part tovább szakad.”

Az élet megszólíthatatlansága, a csaknem határtalan világhiány természetesen jól kivethető törésvonalakat hozott létre költőink azonosságtudatának relációiban is. Kínban fogant ironikus mosollyal, már-már az iróniát is ironizálva, Böndör Pál megvallja, hogy ma már nem hasonlít önmagára, hiszen mindaz, ami „túlságosan régóta tart”, zavart okozott bensőjében. A nála fiatalabbak pedig, akárha a megállapítására reflektálnának, tovább beszélnek a témát. „Nem tudom, hogy ki vagyok, és kire hasonlítok. / Időnként hamis följegyzéseket írok” – tűnődik el Géber László, ugyanazzal a zavarral küszködve, mint Harkai Vass Éva („mintha nem mi volnánk / mintha valaki más”) vagy Ladányi István („Mintha valaki más lennél / valaki más helyett”).

Ez a zavartság talán mégis Koncz István versében a legmeggyőzőbb. A költemény első felében, Janus Pannoniusra asszociáltatón, halk jajt permetezve vérezni kezd egy mandulavirág, miközben alant a dermesztő szélben borzad a márciusi fű. A teljes értékű képsor azonban hirtelen megszakad, s egy régtől ismert konczi gesztussal visszanez távozóban a vers: „diszeit hagyja, s azt is / aki majd tovább hazudja . . .” A mű szigorú tekintete látszólag a lírai én és a poézis ellen fordul, holott áttételesen épp a megszólíthatatlan világra sújt, többletjelentést biztosítva a mandulavirágnak is.

Ugyancsak figyelmet érdemel Fenyvesi Ottó verse, melyben halott vajdasági költők nyomába szegődik. Csak találgatni lehet, mi minden készíthette erre a különös útra. A kiszakadtak nosztalgiája? A befejezett életutak állandósága, melynek már semmiképpen sem árthat a csörtető élet? Vagy talán az a paradox igazság, melyet a körünkől éppen húsz éve távozott Gál László így fogalmazott meg utolsó füzetének egyik versében: „csak holtuk után élnek a nagyon igazak / de akkor már nem ők az élők”? Akárhogy van is, a vers tétova elégikussága, melyet a költő önvédelemből helyenként érdes futamokkal ellenpontoz, addig a végső kérdésig megy el, hogy az utóbbi hetvenöt évet is szem előtt tartva, érdemes-e egyáltalán verset írni. „Jó lenne a hajatokba kapaszkodni. / Jó lenne hinni nektek. Bízni bennetek” – szól sóváran a költő, majd a hosszabb részlet egyik csomópontjában elkészíti a „leltárt”: „Itt jártatok. / Nem vagytok már. Eljött értetek / Vajdaságba a halál. / Mikes Flóris, Szenteleky, / György Mátyás, Tamás István, / Thurzó Lajos, Dóró Sándor, / Tóth Feri, Podolszki, / Sziveri, Fehér Feri. / Hinni akarok nektek. / Hogy megérte.” A groteszk fintorral záruló vers persze nem ad, nem is adhat definitív választ a fölmerült kérdésre, de mert elkészült, közvetve mégiscsak azt üzeni, hogy megszólalni mindennek ellenére érdemes.

A gyűjteményt Gulyás József egy régi, 1977-ben írt hosszú verse zárja. Gulyás mindig is kedvelte ezt a horizont teljességével számoló, a költői tapasztalatok összegezhetőségét ígérő műfajt, de sehol másutt nem járja végig oly magabiztosan, poétikus hordalékokat mellőzve az utat, mint a 41-ben. Miközben a legjobb szimultanista hagyomány jegyében lépésről lépésre rögzíti negyvenegy évének keserű tanulságait, nemegyszer látomásossá izzítva egy-egy képet, a vers egyre inkább a jelenvalóság energiáival töltődik föl. Az „egzisztencia sara”, a „nagy hiábavalóságok” és a „semmiben halászás” ismétlődő motívumai egyértelműen a ma felé mutatnak, akár a következő három sor is, mely akár jövődőlésnek is felfogható: „mészárosok és szitakötők / véres pillantásai között, / itt fogunk élni”. Épp ezért Gulyás József verse nemcsak zárja a gyűjteményt, hanem nyitja is, fényt vet rá, alapját képezi.

Noha kurta jegyzetemben a *Versek éve 1995* számos fontos vonására még érintőlegesen sem térhettem ki, végezetül mégis summáznám a gyűjteményről alkotott véleményemet. Olvasgatása során megújulón Juhász Ferenc egy régi hasonlata motoszkált bennem. Csokonai Vitéz Mihályról szóló esszéjében írta le vagy negyven esztendővel ezelőtt: „Úgy énekelt, mint a mesebeli madár: a tövis egyre mélyebben a bögyébe fúródik, de ő énekel csudálatosan.” E találó reflexióhoz csak annyit fűznék hozzá, hogy költőink mai éneke természetesen korántsem csudálatos. De hiteles. A csudálatossághoz jóval kisebb tövisre volna szükség.

„KI HALLJA MEG A SUTTOGÁST E REKEDT ORDÍTÁSÚ KORBAN?”

*Széljegyzetek, glosszák, értelmező vázlatok líránk mai állapotára
vonatkozóan a Jugoszláviai magyar költők műhelye kapcsán*

F E K E T E J. J Ó Z S E F

Mintegy fél évvel ezelőtt, talán nem is a líráról beszélgetve hívta fel a figyelmem Brasnyó István arra, hogy az általam igen kedvelt és sokszor elmondott, szinte egyetlen fejből tudott költeményt a leggyakrabban pontatlanul idézik, ha szóba kerül. Észrevétele megingatta az én önbizalmam is: lehet, hogy rosszul emlékszem a diákkorom óta magamban hordott négysorosra? „Kimondatott végre / váratott soká / van honnét szökni / de nincs hová.” Emlékezetem így idézi Gulyás József sorait. Ha ő nem így írta, az se baj, s ha Brasnyónak van igaza, hogy mások is pontatlanul idézik, az se. Gulyás József verse ez esetben ugyanis már-már a folklór részévé vált, szövegromlásra ment keresztül, tehát már nem is ugyanaz a költemény, amit egykor olvastunk, ám e karcsú négysoros – író barátunk tapasztalatára hivatkozván állíthatom – sokunknak többet jelent a kis kezdőbetűs költeménynél, legyen, mondjuk, akkor a nagy V-vel írt Vers, ami nem az iskolai biflázásnak köszönhetően maradt meg az elmúlt évtizedekben, nem is az emlékezetünkben, hanem a lelkünkben, idézésekor ezért igazítunk rajta parányit, hiszen a sorokat már nem a költő mondja, hanem mi, akik idézzük, akik azonosultunk Gulyás Józsefnek e négysorosban kifejezett életérzésével. Valamikor az 1970-es évek légelején.

Mindezt csupán azért említem, mert midőn kezembe vettem a Jugoszláviai magyar költők műhelyét, ez az említett Vers motoszkált a fejemben a kíváncsiság mellett, hogy milyen életérzés tapintható ki költőink mai megnyilatkozásaiból, akadnak-e tematikai átfedések az alkotói mutatványok között, s nem utolsósorban, hogy bírják-e költőink szusszal, képesek-e olyan erővel kivetíteni életérzésüket, miként tette azt a négysoros szerzője közel huszonöt évvel ezelőtti könyvében. Ily módon, Gulyás József verse által prekondicionálva olvastam a közel félszáz szerző munkáját, mindenekelőtt a „van honnét (. . .) de nincs hová”-érzésének mai esztétikai megjelenése után fürkészve.

Nem egy előre fölállított bírálat igazolására, hanem mert a *Versek éve 1995*, illetve a Jugoszláviai magyar költők műhelyeként jelzett gyűjtemény szándéka szerint is lélek- és sorsállapotot kíván reprezentálni, mégpedig költőink esztétikai világmépének feltérképezése útján. Ha a legfontosabb kérdést úgy

fogalmazzuk meg, hogy mi határozza meg a jugoszláviai magyar (költő) lélek- és sorsállapotát, akkor a sorrendben első vers címe már meg is adja az eleve tudott választ: a *Félelem és rémület*. Nem belemagyarozás és hozzáképzelés, nem prekondicionálás, ezt bizonyítják majd a következő példák.

A korábban hallgatást fogadott, majd a közlendő kényszerére hallgatva újra megszólaló Ács Károly az új verseit bevezető négy sorosában költeményeinek születési körülményeit „alig-lét”-ként fogalmazza meg, amelyben szinte magától értetődően „alig-versek” teremhetnek csupán. „Alig-létben alig-versek” – ez az Ács-sor akár címe is lehetett volna a negyvenöt költő alkotásait bemutató *Híd* füzetnek.

A lélek békevágya, a nyugalom és a szépség iránti vonzalma kénytelen meghátrálni mindennapjaink reáliái előtt. Elmúltott már a gögicselés ideje, de kiáltani még nem mer senki. A rezignált hallgatás ideje ez, nem az elmélkedésé, az önvizsgálaté, hanem a ténymegállapításé, nem a beletörődésé, hanem a tárgyszerűségé. Németh István versében például harsány disszonanciában találkozik két tény egyszerű egymás mellé állítása: „Nagypéntek van”, szögezi le, és ezzel máris idézi az elmélyülést, a magasztosság családát átölelő hangulatát, a halál kétezer éves bizonyosságát és a feltámadás reményét. A két szóval teremtett, megelőlegezett verhangulatot azonban aknaként tépi szét a rákövetkező tárgyilagos megállapítás, egy rádióhír versbe applikálása: „S már megint lőtték / Dubrovnikot.”

B. Foky István költészetéről a *Bezdáni versek* című kötete óta tudjuk, hogy a múltba tekint ugyan, de olyan alapossággal, hogy megállapításai váteszi értelmezést nyernek, a jóslatokon túlmenő hitelességgel állítanak. Itt, az Ács-féle alig létben leledzők tevékenységét minősíti és folyamatosítja keserűséggel: „Homokvetés, sosem zöldellés!” – írja, miután alaposan körülnézett. Mintha erre a vizsgálódásra kérdezne rá a műhelyben két helyen is szereplő Gulyás József: „Hol élsz?” Magát kérdezi egy négy soros versben, de két sorral később már általánosító értelmű választ ad: „mélyen magamban”, bezárkózva, szinte a vegetálás köldöknéző melankóliájába tespedve. A vers se máshoz szól, csak magához, a költő magával kommunikál. Az egymással való gondolatközlés bizonyára értelmét veszítette, de legalábbis felesleges. Mégis, ha közérzetünk-ről kívánunk jelentést kihallani a költeményekből, akkor olvassuk Gulyás József verseit. Az évtizedekkel ezelőtt írt, a bevezetőben helyesen vagy tévesen idézett sorai, a van honnét . . . de nincs hová dilemmájának feloldhatatlansága mára bizonyossággá igazolódott, amit most meg is erősít: „Téveteg, szomorú lény az ember, / reggel lefekszik, este felkel, / nem tudja, mit kell csinálni, / élni vagy írni, menni vagy várni.” (*Élni vagy írni*)

Gulyásnak ezt az idézett tényfelmutatását még tovább fokozza Raffai Zoltán költeménye, amiről annyit meg kell külön is jegyezni, hogy ugyancsak négy soros, és ennek a formai egybeesésnek bizonyára nem csupán az általános

verstani modellek követésében kell keresni az okait, hanem az erőteljes tömörítés költőinknek a mából credő kényszere is lehet. Íme a vers: „szóteremtő itt a csönd / névtelenek a félelem sírkövei / ide vagyunk temetve / és járunk-
kelünk mégis” (*Vajdasági hallgató*). Szóteremtő a csönd? Ám legyen, hiszen közé: félszáz poéta munkálkodott a költői műhelyben. Közük Böndör Pál, aki ugyancsak helyzetanalízist fogalmazott meg versében, a többiektől annyi eltéréssel, hogy a keserűségét mégis van ereje átszűrni az irónián, így pesszimizmusát képes átlendíteni a tényszerűségen: „Egy másik életben . . . másik darabban / még talán ennél is lehetne rosszabb.” Szombathy Bálintnak az Andy Warhol emléke előtt tisztelgő képversében elég volt a *war*, az angolban háborút jelentő szót aláhúzással kiemelni, hogy versbefogadó képzeletünket eltérítse Amerikáról, és tény és való jelenünkre, mindennapjaink aktualitására terelje. Képversének ilyen értelmezése esetleg éppen olyan olvasói beleézés, mint amikor Böndör Pál a valóságtól vezérelve minden ablak helyén egy-egy lőrést vél látni, ám ha így is van, megteremti azt az értékelő és átértékelő kapcsolatot a kimondott és a kimondatlan között, ami költészetté teszi munkáját.

Ezredévünk befejező tíz esztendejének legeleje röppentette fel az otthonról, a hazából való elmenés vagy itt maradás nem csupán költészeti, hanem egzisztenciális kérdését, ami azóta igencsak sokféle megfogalmazást nyert tetekben, szavakban, versekben, hiszen a vajdasági magyarság, így a költők és írók is rákényszerültek a kérdés fölötti töprengésre. Nem is maradt ennyiben, többen tevőlegesen is döntöttek a „van honnét” mellett, még többen a „nincs hová”-t tartják még mindig fontosabbnak. Nem szólnán most arról, hogy az előbbieket néhány a poézis határait meghaladó módon és hangon véleményezték az utóbbiakat, korábbi és mostani tevékenységüket. Meglepő, hogy a műhely alkotói, elmentek és maradók vegyesen, éppen ezzel a témakörrel foglalkoznak a legkevésbé, legalábbis tény- és szövegszerűen. Mintha mindenki beletörődött volna választásába, megnyugodott volna, vagy Szűgyi Zoltánnal együtt vallaná, hogy az otthon ott van, ahol az ember azt megteremti magának. Csak a hiányérzettel kell megbirkózni. Fenyvesi Ottónak a halott vajdasági költők hiányoznak, Cs. Simon Istvánnak az elment barát. Ám lehet, hogy sok más is, ami nem érett még verssé. Hiszem, hogy költőinknek a későbbiekben is lesz szólnivalójuk a „van honnét . . . de nincs hová”-témájával – egzisztenciális valóságunkkal – kapcsolatosan, ugyanúgy, mint ahogy volt negyedszázaddal ezelőtt. Akkor, amikor korosztályom, az akkori tizen- és huszonevesek szimfonikus meg hard rockot hallgattunk, és nem is éreztük túl rosszul magunkat. A „ketrecbál” valahogy később kezdődött számunkra.

A műhelyben szereplő fiatalok némelyike még szakmailag (is) ismerkedik a költészettel, ebben a gyűjteményben csak ők írnak verset a versről, elmélkednek afölött, hogy mi is a vers, a költészet állandó témája önmaga is. Ugyanakkor világnézetük, létélményük és sorsviziójuk semmivel sem derűsebb

tapasztaltabb társaikénál. Vass Izabella címválasztása egyenesen letaglózó: „Úristen hol a nevetésem . . .” Erre játszik rá Győrffy Zoltán borongóssága, ami az előtte álló életet tompa és szürke lépések egymásutánjának láttatja – versvilágában a lét mintha örök alkonyatban zajlana.

A legifjabb megy el legtovább. Szűts Zoltán egyenesen Átokföldjének nevezi szűk pátriánkat, „ahol az egyetlen idő a múlt”. Versbéli közlésében pedig az a legkegyetlenebb, hogy realitásábrázolását (mennyire nem költészeti kategória! de mégis: szól hozzánk!) nem érezzük csalókanak, sorai nem tűnnek költői túlzásnak.

Ha a Jugoszláviai magyar költők műhelye alapján kívánjuk minősíteni vagy leírni vagy bár megközelíteni költészetünk 1995-beli állapotát, mindenképpen általánosításokra kényszerülünk, noha tudjuk, az általánosítások – kegyesen fogalmazva – féligazságok, a többségtől elkülönülők számára akár hazugságok is, hiszen a költészetünk helyzetét szemlélő széljegyzetsúfolás akaratlanul is figyelmen kívül hagy alkotókat, talán irányzatokat nem, de közel félszáz emberről is nehéz alkotásaiból ítélni, nem hogy ha líránkat teljességében kívánjuk görcső alá venni. Az átfogó véleményezés, a közös jegyek előnyben részesítése az egyedi és egyéni jellemzők rovására, azok elhallgatása mellett lehetséges csupán, így gyakorlatilag figyelmen kívül kerülnek a kimagasló, de ugyanakkor az elhanyagolható egyéni teljesítmények is.

Vállalván a generalizálással járó veszélyt, a következő, általánosnak vélt jellemzőket ki szeretném említeni.

Napjaink költészete a földhözragadt realitásokban gyökerezik, és amelyen a valóságunk, olyan a költészetünk is: a versek nem lombosodnak magasba. Világunk költői megfogalmazásai zömmel a lét és a valóság felszínét karcolják csupán. A költők mintha csak kerülnék a valós elmélyülést, a reflexiót, és alanyiságukat hangulatok, élmények versbe szorításával fejezik ki. Ugyanakkor szerencsére nem ütötte fel a fejét a dilettáns naturalizmus, aminek egyébként igencsak kedveznek hétköznapjaink. Ezzel kapcsolatosan szinte törvényszerűen merül fel a kérdés, hogy a költészetnek módjában áll-e és ugyanakkor feladata-e olyannak mutatni a valóságot, amelyen. Ha ilyen követelményt támasztanánk a poézissel szemben, akkor az már nem lenne költészet. Arról nem is szólva, hogy más, tapasztalati és kognitív módszerekkel egyáltalán megismerhető-e a valóság.

Költőink sokféleképpen írnak verset. Számos formában, bár a *Versék éve 1995* ezt nem mutatja, de újra kedvelt a szonett, gyakori az epigrammaszerű négy soros, velük szemben azonban hiányzik a hosszúvers. Eltérő az alkotók nyelvi lehetősége, a trópusok használatára való törekvése, vagy mondjam bátrabban, tehetsége. A különbségek ellenére a szerzők mondanivalóban néhány szűk alaptípus körül mozognak. Egyfajta tematikai unifikálódás jelei

fedezhetők fel, ami nem kötelezően rossz, hiszen lehetőséget ad az esztétikai érlelődésre, a legerőteljesebbek, a legjobbak kinőhetnek az átlagosak közül – ha lesz ideje és kedve az olvasónak kivárni ezt az érést. Költőink ugyanis több értelemben is a világok kereszteződési pontján alkotnak, és nagy a valószínűsége, hogy az ilyen kereszteződési pontok mellett minduntalan legázolják a föltörekvő hajtásokat. Ezért hiányoznak a formai újítások a műhely alkotóinak munkáiból, ezért a tematikai sokszínűség hiánya, és ezért nem jellemző költészetünk jelenére általánosságban az irónia, a távolságtartás és a kívülmaradás esztétikai vigasza.

Hozzá kell tennem, 1994/95-ben az idő ha nem is, de a megszaporodott kiadók inkább kedveztek a versnek, mint a prózának. Aránylag szép számban jelentek meg független és félig magánkiadásban is verseskötetek, közöttük alig néhány említésre méltó, Ács Károlyé és B. Foky Istváné például, ám jóval nagyobb mennyiségben a „pocskrossz” versek mezőnyében versenyképes alkotások kerültek az olvasók elé. A *Versek éve 1995* gyűjtemény erénye és értéke, hogy megkímélt bennünket a szemet szűrő vadhajtásoktól.

Költészetünk állapotáról szóló diskurzusunkban hitem szerint végül is az a fő kérdés, hogy miként szólhat a poézis a máról. Alkotóink műhelyében száznál jóval több esetleges választ olvashatunk. Megvallom, közülük legalaposabbnak, legátfogóbbnak, hittel vallott valóságfedezettel rendelkezőnek Gulyás József *41* című hosszúversét érzem. Csak hát ez a költemény nem 1995-ben keletkezett, hanem – 1977-ben! A manapság íródottak, hangsúlyozom, általánosítva, zömmel, kölcsönözvén Ács Károly gondolatát: „alig-létben alig-versek”. Hogy így van-e, a múlt irodalomkritikája, vagyis az irodalomtörténet mutatja majd meg. Később derül majd ki, hogy jelenünkben lehetett-e egyáltalán másképpen megszólalni, ám az is meglehet, hogy a mai versek is negyedszázad múlva nyerik el érvényüket, mint Gulyás József idézett költeménye. Ha netalán így lenne, keserű negyed század előtt állunk.

Sajátos olvasata sikeredett írásomban a *Versek éve 1995*-nek: nem a költészetnek az öntörvényűen építkező értékeit kerestem a jugoszláviai magyar szerzők munkáiban, hanem a tény és való hétköznapi által prekondicionálva referenciák után kutattam, inkább arra kíváncsian, hogy mit mondanak a költők, nem pedig, hogy azt hogyan mondják, arra kérdezve rá, hogy kommunikálhat-e egyáltalán a poézis a mával, avagy teljesen hitelét veszítette a szó, igazi értelme és értéke nem a hallgatásnak van-e. A költészetnek, mindenekelőtt a lírának természetesen nem feladata a tárgyiasult világgal kommunikálni, a poézis és a reáliák között közvetlen kapcsolat nem létezhet, hiszen csúcsait éppen akkor érheti el, ha minél távolabb képes szakadni a tárgyias referenciáktól, ha a nyelvi teremtő erő intenzitása önálló létének pályájára képes indítani a verset. Mégis: világ és valóság nélkül nem létezhetne annak sem-

milyen képe, semmilyen ideá(l)ja, nem létezhetne a poézis. Mi másért szögezhetette volna le Adorno, hogy Auschwitz után nem lehet verset írni? Vagy kérdezzük csak tovább: Vukovár után lehet? Sarajevó, Mostar, Srebrenica után lehet? Még egyszerűbben: a tegnapi, a tegnapelőtti vagy a holnapi éjszaka után lehet verset írni?

Látjuk, lehet. Költőink verssel ébrednek. Azonban immanens önértékeinek megteremtése mellett egyre több valóságvonatkozást fogadnak magukba ezek a költemények. Ha elfogadjuk, hogy a költészet az ember „bolond beszéde”, akkor ebbe a bolond beszédbe itt és most egyre több rend, tárgyilagosság és fogalmi vonatkozás épül be. Ezzel olyan terhet vállal fel a költészet, amivel együtt már nem azonosítható a modern poézis eszményének, a valóságtól való elrugaszkodásnak a megvalósulásával. Ugyanakkor a fogalmi és tárgyiasult referenciák „vállalt” és mértékletesen kezelt ballasztja ebben a költészetben versteremtő erővé alakul, aktívan részt vesz a poézis öntörvényű értékeinek létrehozásában. Ezeket az értékeket – hogy lezárjam e hevenyészett glosszáriumot – felfedezhetjük, minősíthetjük, szakmai felkészültségünk és egyéni ráhangoltságunk alapján esetlegesnek vagy állandónak, fontosnak vagy elhanyagolhatónak, ösztönösen vagy literátori tudás útján teremtettnek értékelhetjük; sőt, általánosíthatunk is, miként én tettem Ács Károly sorának felhasználásával: „alig-létben alig-versek”. Mégis versek, mégis művészet, mégis élet. Annál inkább, ha szemléletünk vezérfonala hasonló ahhoz, amit Karinthy Frigyes a következőképpen fogalmazott meg: „Vagis az a művészet, amit az ember gondol, / És ha nem gondol semmit, az is művészet – / És ha csak érez valamit, az is művészet, / És ha neked nem, hát nekem.” (*Nihil*)

Utóiratként bár, de be kell fejeznem az általában rosszul idézett vers körüli történetet, annál is inkább, mert mai témánk tudós referense, Utsi Csaba úgyszólván helyreigazítana, ugyanis ő szerkesztette Gulyás József *Pirossal, feketével* című könyvét, amelynek záró négysorosa a *Végre*, az a költemény, amit Brasnyó István szerint leggyakrabban tévesen, rosszul idéznek. Neki van igaza, legalábbis egy esetben, ugyanis én rosszul emlékezem a költeményre. Megcseréltem a szórendet, és ugyanakkor személytelenebb, de általánosabb közlésként reprodukáltam. Az évek múlásának szövegkoptató hatása az én versértelmezésem másik irányba élesítette – az általános érvényét igyekezett kiszélesíteni, mondhatnám, axiomatikus értékűvé érlelődtek bennem a sorok, amelyeket most már a hitelesség kedvéért – pontosan – idézek: „Végre kimondhatod, / váratott soká: / van honnan szöknü, / de nincs hová.”

Ez a költemény lehet, hogy alig-létben fogant, de nem alig-vers. Valóságfedezete és hitele 1972-ben is megvolt, ugyanúgy, mint ma. A körülmények változtak, az értelmezések módosultak, a vers és annak érvényessége megmaradt. A kötet ugyan nem jegyzi, de a bibliográfusok kiböngésztek, 400 pél-

dányban jelent meg. Nem tudom, hányan olvashatták el, nekem, néhányunknak bibliánk volt (ha ezt a szót a válogatott könyvek értelmében használjuk). Ám hány vajdasági magyarnak lett egzisztenciális mementója e rosszul idézett vers? Ami lehet, hogy nem is vers. Hisz reália.

Erre azonban aludjunk egyet. Idehaza.

JUHÁSZ FERENC BORI IMRÉNEK ÍROTT LEVELEBŐL A VERSEK ÉVE 1995-RŐL

. . . Már vágytam írni neked, s a folyóiratod új száma aztán újra asztalhoz ültetett (mert reggel kilenc óta dolgoztam, most dél van), hogy megmondjam: szívenlökőt (akár a hó dorong, ha a házból az utcára megyek) az az erő, indulat, bizalom, hit-hűség, élni-akarás, megmaradás-vágy, bizonyító vágy, termékeny szerelem és szorgalom, ön-büszkeségetekhez ragaszkodás, a nyelv virágzás-öröme, a fékezhetetlen és elfogulatlan teremtő kedély, az akármi-van-de-lenni kell győzelme, ami e lapokból sugárzik, árad, önmagát kivilágítja. Ami példája lehet mindannyiunknak. Ami a költészet az emberből kiirthatatlan képződését és lombosodását bizonyítja. Oly sok nyelvi és költészeti kételkedő, civilizációs megszállottságban elbutuló, más mámorokhoz menekülő, kifutó, elfutó, megszökő ellenében. Olyan ez a folyóiratszám, mint a fény villogása a sötétben, mint a világítótorony éjszakai lámpa-körforgása, ami nemcsak önmagát jelenti, de alatta, körülötte háborgó és gyötrődő sötét teret is, az őselem jajgatását és csöndes síkmozgását, kotlósként kotyogó óriás-magányát. Igen, a Híd új száma azt mondja (a versekben-összefoglalt önmagával), hogy a költészet a legősibb princípiumok egyike az emberben, a legemberibb emberi az emberben, s önlényünk titkából akkor is kivirágzik, ha vér, ha kő, ha tűz, ha jégvihar, ha társas magányözön, mint az égő karszterdők füstje. Ha a növényzet alatt a kopaszodni-éhes kő. A világegycetem embermosolya a bitófa alatt. Akármi szenvedés és egyedültség! Akármi tájfun-pörgésű ellenerő! . . .

Budapest, 1995. július 24., hétfő.